
НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

**ДИРЕКЦИЈА ЗА ФИНАНСИСКА СТАБИЛНОСТ, БАНКАРСКА РЕГУЛАТИВА И
МЕТОДОЛОГИИ**

**СУПЕРВИЗОРСКИ ЦИРКУЛАР БР. 10 -
УПРАВУВАЊЕ СО ОПЕРАТИВНИОТ
РИЗИК**

- јули 2011 година -

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД	3
2. ДЕФИНИЦИЈА НА ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК	5
3. НОВАТА КАПИТАЛНА СПОГОДБА И ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК	7
3.1. Пристап на базичен индикатор	8
3.2. Стандардизиран пристап	9
3.2.1. Алтернативен стандардизиран пристап	14
3.3. Пристап на напредно мерење	16
3.3.1. Внатрешни податоци	17
3.3.2. Надворешни податоци	18
3.3.3. Сценарио анализи	18
3.3.4. Деловно опкружување и интерни контролни системи	18
3.3.5. Техники за намалување на оперативниот ризик	19
3.3.6. Проблеми при примена на напредниот пристап на мерење	19
3.4. Делумна примена	21
4. УПРАВУВАЊЕ СО ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК	22
4.1. Улогата на органите на банката во управувањето со оперативниот ризик	22
4.2. Идентификување на оперативниот ризик	23
4.3. Оцена или мерење на оперативниот ризик	24
4.4. Следење и известување за оперативниот ризик	25
4.4.1. Систем на известување	26
4.5. Контрола и намалување на оперативниот ризик	27
4.6. План за непрекинатост во работењето и план за вонредни услови	29
5. КОРИСТЕЊЕ УСЛУГИ ОД НАДВОРЕШНИ ЛИЦА	31
5.1. Дефинирање на услуги од надворешни лица	31
5.2. Политика за користење услуги од надворешни лица	32
5.3. Оцена на ризикот од користење услуги од надворешни лица	32
5.4. Избор на надворешно лице	33
5.5. Дефинирање на содржината на договорот со надворешното лице	33
5.6. Надзор над работењето на надворешното лице од страна на банката	34
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	36

1. ВОВЕД

Развојот на финансиските пазари и појавата на сложени финансиски производи, како и сè поголемото присуство на информатичката технологија во секојдневното извршување на активностите на банките, придонесоа за значајно унапредување и зголемување на ефикасноста на нивното работење, но во исто време се и причина за порастот на профилот на ризичност на банките. Овие фактори предизвикуваат појава на нови ризици на кои се изложени банките:

- употребата на високоавтоматизирана технологија може да предизвика претворање на ризикот од грешки при рачна обработка на податоците во ризик од грешки во системот;
- како резултат на порастот на електронското банкарство расте можноста за појава на потенцијални ризици;
- зголемувањето на обемот на статусните промени како што се присоединувањето, спојувањето и поделбата, ја наметнуваат потребата за тестирање на одржливоста на новите интегрирани системи;
- користењето техники за намалување на ризиците (разни видови обезбедувања, кредитни деривати, договори за порамнување и секјуритизација на средствата) за да се оптимизира изложеноста на пазарен и кредитен ризик, може да предизвика појава на други ризици, како што е на пример правниот ризик или нецелосен пренос на ризиците;
- користењето услуги од надворешни лица и учеството во системи на порамнување го ублажуваат присуството на одредени ризици, но во исто време можат да предизвикаат појава на нови ризици за банките.

Сите овие ризици претставуваат составен дел на **оперативниот ризик** и треба да бидат вклучени во процесот на управување со овој ризик. Управувањето со оперативниот ризик не претставува нова практика затоа што банките веќе преземаат активности за спречување на измамата, за воспоставување ефикасна внатрешна контрола и за намалување на ризиците поврзани со извршувањето на трансакциите. Во минатото, банките речиси секогаш го засновале управувањето со оперативниот ризик на системот на внатрешна контрола воспоставен на ниво на одделна деловна линија, поткрепен со улогата на внатрешната ревизија. Со појавата на новите активности и технологии, поголем акцент се става на воспоставувањето сеопфатен процес на управување со оперативниот ризик, на начин на кој тоа се прави за кредитниот и пазарниот ризик. Растечкиот број загуби од оперативниот ризик придонесоа кон тоа банките и супервизорите да почнат да посветуваат поголемо внимание на овој ризик и да го вклучат во целокупниот систем за управување со ризиците.

Системот за управување со оперативниот ризик воспоставен и прифатен од страна на одделна банка зависи од голем број фактори, вклучувајќи ја и големината на банката и природата и карактеристиките на активностите што ги врши. И покрај овие разлики, како основни елементи за ефикасно управување со оперативниот ризик на секоја банка се: воспоставување култура за разбирање на оперативниот ризик, јасна поделба на надлежностите на органите на банката и ефикасна внатрешна контрола на управувањето со

оперативниот ризик. Управувањето со оперативниот ризик е најуспешно во банки во кои особено е истакнато значењето на високите етички стандарди на сите нивоа во банката.

Имајќи го предвид ваквото значење на оперативниот ризик, Народната банка на Република Македонија (во понатамошниот текст: Народната банка) изработи циркулар којшто ги опфаќа основните карактеристики на оперативниот ризик и воспоставувањето ефикасен систем за негово управување. Во изработката на циркуларот, Народната банка ги користеше: постојната законска регулатива со која се регулира управувањето со ризиците, стандардите и принципите пропишани од страна на Базелскиот комитет за ефикасна банкарска супервизија и Комитетот на европски банкарски супервизори¹, како и искуствата на другите земји и нивните супервизорски органи.

Во **првиот дел** од овој циркулар е претставен начинот на дефинирање на оперативниот ризик во меѓународната практика и од соодветните меѓународни институции. **Вториот дел** опфаќа анализа на третманот на оперативниот ризик во Базелската капитална спогодба (Базел 2) и начинот на неговото вклучување во утврдувањето на потребното ниво на капитал. **Третиот дел** се однесува на управувањето со оперативниот ризик, објаснувајќи ги фазите од овој процес, како и улогата на одделните органи на банката во воспоставувањето и примената на ефикасен систем за управување со овој ризик. **Последниот дел** од циркуларот посебно го истакнува значењето на воспоставувањето соодветни системи за избор и контрола на активностите коишто во име на банката ги врши друго, надворешно лице.

---

¹ Согласно со реформите на финансиската супервизија во Европската Унија, од 01.01.2011 година овој комитет го смени своето име во Европски банкарски орган (European Banking Authority).

2. ДЕФИНИЦИЈА НА ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК

Оперативниот ризик е присутен во работењето на банките од самиот почеток на развојот на банкарската индустрија. Сепак првите дефиниции за овој ризик се појавуваат во последните десетина години. **До неодамна овој ризик бил дефиниран како секој ризик којшто не е кредитен, пазарен или ликвидносен ризик.** Исто така, банките не го вклучувале овој ризик во вкупните активности за управување со ризиците и најчесто реагирале по неговото настанување. Сите загуби настани како резултат на грешки, измами, кражби или други слични непредвидени настани, банките ги третираше како трошок од нивното работење и како настани коишто единствено треба да се спречат со воспоставување соодветен систем на внатрешна контрола. Ваквиот пристап дава ограничени можности за предвидување и спречување големи загуби, каков што беше примерот со колапсот на банката „Барингс“ од Англија во 1995 година. Во истиот период кога банката „Барингс“ ја доживеа својата катастрофа, неколку големи меѓународни банки почнаа да применуваат проактивен пристап кон управувањето со оперативниот ризик.

Во тој период се појавија и дефинициите на оперативниот ризик развиени од страна на самите банки. Разликите меѓу одделните дефиниции произлегуваат пред сè од разликите во видот и степенот на изложеноста на банките на оперативниот ризик. Изложеноста на оперативен ризик кај различни банки зависи од природата и карактеристиките на активностите коишто ги врши банката. Сепак, и покрај разликите коишто можат да се јават меѓу одделните дефиниции, секоја дефиниција поаѓа од идентификување настани коишто можат да предизвикаат значајни загуби во работењето на банката. Генерално овие загуби можат да потекнуваат од следниве настани коишто претставуваат изложеност на оперативен ризик (во понатамошниот текст: ризични настани):

- Внатрешна измама (намерно погрешно известување во врска со одделни позиции, кражби од страна на вработените, тргување на вработените за своја сметка врз основа на внатрешни информации, корупција, злоупотреба на службена должност);
- Надворешна измама (кражба, проневера, хакерство);
- Работни практики и сигурност на работното место (плаќање отштети на вработените, прекршување на законските стандарди за здравствена и социјална заштита и сигурност на работното место, дискриминација на вработените);
- Клиенти, производи и деловни практики (злоупотреба на личните податоци на клиентот, несоодветно тргување за сметка на банката, перење пари, прекршување на договорните обврски);
- Оштетување на основните средства (тероризам, вандализам, земјотреси, пожари, поплави);
- Прекин на деловните процеси и системски грешки (грешки во софтверот и хардверот, телекомуникациски проблеми, застарување на средствата);
- Извршување, испорака и управување со процеси (грешки при внесот на податоците, грешки кај обезбедувањето, нецелосна правна документација, неавторизиран пристап до сметки, спорови со трети страни).

Врз основа на претходните елементи на оперативниот ризик, Базелскиот комитет за ефикасна банкарска супервизија (во понатамошниот текст: Базелскиот комитет) во рамките на Новата капитална спогодба (Базел 2), нуди дефиниција на оперативниот ризик којшто е широко прифатена од голем број супервизорски органи во светот (пред сè оние коишто ја применуваат или ќе ја применуваат Новата капитална спогодба). Согласно со оваа дефиниција, **оперативниот ризик е ризик од загуба поради несоодветни лица, несоодветни или слаби интерни процеси и системи или надворешни настани**. Оваа дефиниција го вклучува правниот ризик, но не ги вклучува стратегискиот и репутацискиот ризик².

Дефиницијата на Базелскиот комитет е прифатена и во Одлуката за управување со ризиците (во понатамошниот текст: Одлуката) донесена од Советот на Народната банка, според која, **оперативен ризик е ризикот од загуба, поради:**

- **несоодветни или слаби интерни процеси,**
- **несоодветни лица и несоодветни или слаби системи во банката,**
- **надворешни настани.**

Оваа дефиниција не ја исклучува можноста банките да предвидат и поинакво дефинирање на оперативниот ризик, доколку опфатот на тоа дефинирање ги покрива елементите предвидени од страна на Народната банка. Оперативниот ризик го вклучува и правниот ризик, ризикот од перење пари и финансирање на тероризмот, ризикот од несоодветност на информативните системи и други слични ризици, но не ги вклучува стратегискиот и репутацискиот ризик.

Правниот ризик е дефиниран како тековен или иден ризик врз добивката и сопствените средства на банката, предизвикан од прекршувањата или непочитувањата на законските и подзаконските прописи, договорите, пропишаните практики, етичките стандарди или како последица на погрешното толкување на прописите, правилата, договорите и другите правни документи. **Ризикот од несоодветност на информативните системи** е ризик од загуба за банката поради губење, неовластено користење или нерасположливост на информациите, информативните средства и/или услугите што ги нуди банката. **Ризикот од перење пари и финансирање на тероризмот** е ризик од тоа банката, намерно или ненамерно, да биде вклучена во активности коишто, согласно со постојната законска регулатива или меѓународните стандарди, претставуваат перење пари или финансирање тероризам.

---

² Подетално образложение за начинот на дефинирање на оперативниот ризик од страна на Базелскиот комитет е дадено во следната глава - Новата капитална спогодба и оперативниот ризик.

3. НОВАТА КАПИТАЛНА СПОГОДБА И ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК

Имајќи го предвид влијанието на изложеноста на оперативен ризик врз работењето на банките, Базелскиот комитет го вклучи овој ризик во методологијата за утврдување на стапката на адекватност на капиталот, дефинирана во Базелската капитална спогодба (Базел 2)³. Така, покрај кредитниот и пазарниот ризик, како ризици коишто и пред донесувањето на новата капитална спогодба беа опфатени во капиталната рамка, банките се должни да издвојуваат и соодветен износ на капитал за покривање на оперативниот ризик.

Базелската капитална спогодба (во понатамошниот текст: Спогодбата) дава дефиниција на оперативниот ризик и ги пропишува пристапите коишто можат да се користат заради утврдување на потребното ниво капитал за покривање на овој ризик.

Како што веќе беше речено, согласно со Спогодбата оперативниот ризик го вклучува правниот ризик, но не и стратегискиот и репутацискиот ризик. Правниот ризик ја вклучува најмалку изложеноста на прекршочни санкции, глоби или други казни заради преземени супервизорски мерки или приватни тужби. Дефиницијата на оперативен ризик дадена од Базелскиот комитет не ги вклучува репутацискиот и стратегискиот ризик заради тоа што станува збор за ризици коишто тешко можат да се квантифицираат, односно тешко може да се одреди износот на загуби за банката во случај на остварување на овие ризици. Ваквата определба на Базелскиот комитет не значи дека банките не можат да ги вклучат овие два ризика во дефиницијата на оперативниот ризик, за нивни интерни потреби за управување со овој ризик.

Покрај дефинирањето на оперативниот ризик, Спогодбата нуди и три пристапи коишто можат да се користат при утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик:

---

³ International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards – A Revised Framework Comprehensive Version, June 006. Новата капитална спогодба ја дефинира методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот, односно за утврдување на потребното ниво на капитал за покривање на ризиците на кои е изложена банката во своето работење. Со новата спогодба, којашто претставува унапредување на постојната капитална спогодба (Basel I), висината на потребното ниво на капитал се става во многу поблиска релација со профилот на ризичност на банката. Всушност, потребниот капитал на банката е функција на два фактора: профилот на ризичност и техниките и методите за управување со ризиците коишто ги користи банката. Новата капитална спогодба се состои од три столба коишто се однесуваат на: утврдување на потребното ниво на капитал (Pillar 1), супервизорска оценка на утврденото ниво на капитал (Pillar 2) и пазарна дисциплина (Pillar 3). Првиот столб предвидува неколку пристапи (опции) за пресметување на потребниот капитал за покривање на кредитниот, пазарниот и оперативниот ризик. За останатите ризици коишто не се опфатени во првиот столб на Новата капитална спогодба (како на пр. ризик на каматни стапки од портфолиото на банкарски активности, ризик од концентрација и слично), банките и супервизорските органи го применуваат вториот столб. Третиот столб има за цел да се промовира високо ниво на транспарентност во работењето на банките, преку објавување податоци и информации од кои ќе може да се согледа системот на управување со ризиците и нивото на издвоен капитал за покривање на тие ризици.

- Пристап на базичен индикатор (Basic Indicator Approach);
- Стандардизиран пристап (Standardised Approach);
- Пристап на напредно мерење (Advanced Measurement Approach).

Разликите помеѓу трите пристапи се во нивната сложеност и можност за примена. Пристапот на базичен индикатор е едноставен пристап којшто може многу брзо да се воведи во системите на банките за утврдување на адекватноста на капиталот. Од друга страна, пристапот на напредно мерење се заснова на користење интерни модели за утврдување на потребниот износ капитал за покривање на оперативниот ризик. Примената на овој пристап бара напредни системи за идентификување, следење и контрола на оперативниот ризик и е соодветен за големите и сложени, меѓународно активни банки или банкарски групи.

Примената на кој било од овие три пристапи зависи од подготвеноста на секоја банка да ги исполни критериумите дефинирани во Спогодбата, како и од националната регулатива за утврдување на адекватноста на капиталот. Имено, Спогодбата му дава дискреционо право на секој национален супервизор да ги пропише пристапите коишто ќе можат да ги применуваат банките во земјата. Националниот супервизор ја носи оваа одлука во зависност од карактеристиките и природата на банкарскиот систем во неговата земја. Оттука, националниот супервизор може да дозволи примена на сите или само на еден/неколку пристапи во утврдувањето на капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик.

Народната банка се одлучи за постепена примена на новата базелска спогодба, имајќи ги предвид карактеристиките на банкарскиот систем на Република Македонија. Првата фаза опфаќа изработка на регулатива со која ќе се овозможи примена на стандардизираните пристапи за утврдување на потребното ниво капитал за покривање на кредитниот, пазарниот и оперативниот ризик. Врз таа основа, во февруари 2009 година⁴ се донесени соодветни измени и дополнувања на постојната методологија за утврдување на адекватноста на капиталот, коишто ќе почнат да се применуваат од 31.12.2011 година. Согласно со овие измени и дополнувања, банките ќе можат да го утврдат потребното ниво капитал за покривање на оперативниот ризик преку примена на еден од двата понудени пристапи: пристап на базичен индикатор и стандардизиран пристап. Втората фаза којашто опфаќа пропишување на можноста за користење на напредните пристапи е предвидено да започне во 2013 година.

3.1. Пристап на базичен индикатор

Согласно со пристапот на базичен индикатор, банката го утврдува потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик како тригодишен просек на производот меѓу бруто-приходот и фиксниот процент - алфа (α), или:

⁴ Постојната методологија веќе предвидува употреба на стандардизираниот пристап за оцена на пазарниот ризик, додека во тек е изработка на измени и дополнувања на методологијата за адекватност на капиталот коишто треба да овозможат примена на стандардизираниот пристап за утврдување на потребниот капитал за покривање на кредитниот ризик. Овие измени би почнале да се применуваат од 31.12.2011 година.

$$K_{БИ} = \frac{[\sum(BP_{1...n} \times \alpha)]}{n}, \text{ каде што:}$$

$K_{БИ}$ - капитал потребен за покривање на оперативниот ризик утврден согласно со пристапот на базичен индикатор

БП - годишен бруто-приход

n - број на години од претходните три години во кои е остварен позитивен бруто-приход

α - 15%, утврден од страна на Базелскиот комитет

Доколку во која било од претходните три години банката остварила негативен бруто-приход, таа година не се вклучува во утврдувањето на потребниот капитал. Тоа значи дека оваа година не се вклучува ниту во броителот, ниту во именителот од дадената формула. Притоа, како резултат на остварен негативен бруто-приход во сите претходни три години, може да се случи банката да не треба да издвои потребен капитал за покривање на оперативниот ризик. За да се избегнат ваквите случаи, националниот супервизор има право (врз основа на критериумите содржани во вториот столб на Спогодбата - супервизорска оценка) да утврди дополнителен износ на потребен капитал. Националниот супервизор го утврдува овој износ врз основа на искуството на банкарскиот систем за нивото на загуби од оперативен ризик, износот на потребниот капитал за покривање на овој ризик утврден од страна на други банки со слична големина и карактеристики, системот на управување со овој ризик применет од страна на банката и слично.

Бруто-приходот претставува збир на нето каматниот приход и нето некаматните приходи, утврдени согласно со сметководствената рамка којашто се применува во секоја земја. Притоа, бруто-приходот не ги вклучува:

- издвоената исправка на вредност/посебна резерва;
- оперативните трошоци, вклучувајќи ги и провизиите коишто ги платила банката за користење услуги од надворешни лица⁵;
- остварените вонредни и невообичаени приходи, вклучувајќи ги и приходите остварени врз основа на склучени осигурителни полиси.

Спогодбата не предвидува посебни критериуми коишто треба да ги исполнат банките за да можат да го применуваат овој пристап за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик.

3.2. Стандардизиран пристап

Кај стандардизираниот пристап како основа за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик, исто така, се користи

⁵ Се вклучуваат само трошоците за услуги од матичното лице на банката, подреденото лице на банката или подреденото лице на матичното лице на банката.

бруто-приходот утврден согласно со дефиницијата којашто се применува кај пристапот на базичен индикатор. **Најзначајната разлика во однос на пристапот на базичен индикатор е во обврската за банката да го подели своето работење во осум деловни линии и за секоја линија да го утврди бруто-приходот којшто ѝ припаѓа на таа линија.** Осумте деловни линии се утврдени од страна на Базелскиот комитет и се однесуваат на: финансирање правни лица (големи корпорации), тргување и продажба, банкарство на мало, комерцијално банкарство, платен промет и порамнување, услуги како агент, управување со актива и брокерски услуги на мало. Во продолжение е даден преглед на активностите коишто согласно со Спогодбата можат да бидат вклучени во одделните деловни линии:

Деловна линија	Активност
Финансирање на правни лица (големи корпорации)	Спојувања и припојувања, гарантирање или спроведување емисии на хартии од вредност, финансирање на јавниот долг, приватизации, секјуритизација, истражување, синдицирани услуги, советодавни услуги
Тргување и продажба	Тргување во свое име и за своја сметка со должнички и сопственички инструменти, девизи и стоки, посредување на пазарот на пари, склучување репо-договори, зајмување и давање заем на хартии од вредност, брокерски услуги во емисија на хартии од вредност и при финансирање корпорации (доколку не се вклучени во деловната линија „брокерски услуги на мало“)
Банкарство на мало	Кредитирање, прибирање депозити, услуги со кредитни картички и други банкарски услуги на мало; Приватно банкарство (кредитирање, прибирање депозити, банкарски услуги, инвестициски совети), финансиски лизинг, издавање гаранции, авали и други слични инструменти.
Комерцијално банкарство	Кредитирање и прибирање депозити, работа со недвижности, финансирање на извоз, финансирање на трговија, факторинг, лизинг, издавање гаранции и меници, финансирање проекти и останати видови специјализирано кредитирање ⁶
Платен промет и порамнување⁷	Плаќање и наплата, пренос на средства, клиринг и порамнување за сметка на клиенти, издавање и администрирање платежни средства.

⁶ Согласно со спогодбата, специјализираното кредитирање се состои од пет категории: финансирање проекти (project finance), финансирање предмети/основни средства (object finance), финансирање на купување стоки (commodities finance), финансирање недвижности коишто овозможуваат остварување приходи (income-producing real estate) и финансирање комерцијални недвижности коишто имаат висока стапка на променливост на цената (high-volatility commercial real estate). За повеќе детали во врска со дефинирањето на одделните видови специјализирано кредитирање, види во точките 218 - 228 од Спогодбата.

⁷ Платниот промет и порамнувањето на активностите на банката не се дел од оваа деловна линија, туку се вклучуваат во деловната линија во која е вклучена активноста заради која е извршено плаќањето или порамнувањето.

Услуги како агент	Чувар на имот и други слични услуги
Управување со средствата	Управување со портфолио на хартии од вредност и други облици на управување со средства во име и за сметка на клиентот
Брокерски услуги на мало	Извршување налози за сметка на клиенти коишто не се големи корпорации (не се вклучени во деловната линија „тргување и продажба“)

Банката може да дефинира и поинакви деловни линии, сè додека со поделбата се покриени сите активности и ризични настани дефинирани со Спогодбата. Во тој случај, банката треба да може во секој момент да изврши прераспределба на своите активности во деловните линии утврдени со Спогодбата.

Банката е должна да ја определи деловната линија на која ѝ припаѓа секоја активност што ја врши, со примена на следниве принципи:

- да се опфатени сите активности на банката на начин којшто овозможува сеопфатност и меѓусебно исклучување;
- сите активности коишто се во функција на некоја друга активност (помошна активност) се вклучуваат во деловната линија на која ѝ припаѓа основната активност. Доколку помошната активност се врши како поддршка на неколку активности, банката користи објективни критериуми за нејзино распоредување, при што овие критериуми мора доследно да се применуваат во сите слични случаи;
- доколку активноста не може да биде вклучена во ниту една деловна линија, таа активност се вклучува во онаа деловна линија за која е определена највисока стапка потребен капитал. Во оваа деловна линија се распоредуваат и сите соодветни помошни активности на таа активност;
- трошоците настанати во една деловна линија, коишто истовремено се однесуваат и на друга деловна линија, можат да бидат распоредени по соодветни деловни линии според интерни методи за распоредување;
- процесот којшто го користи банката за распоредување на одделните активности по деловни линии мора да биде целосно документиран. Банката е должна да има јасни и детаљни дефиниции за секоја одделна деловна линија;
- распоредувањето на активностите по деловни линии и начинот на пресметка на бруто-приходот се предмет на независна проверка од страна на службата за внатрешна ревизија или друштво за ревизија.

По извршената поделба на активностите во утврдените осум деловни линии, банката е должна да воспостави систем којшто ќе ѝ овозможи разграничување на остварениот бруто-приход по деловни линии. Врз основа на утврдениот бруто-приход за секоја одделна деловна линија, банката го утврдува потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик со примена на следнава формула:

$$K_{СП} = \frac{\{\sum_{1-3} [\sum (БП_{1-8} \times \beta_{1-8}), 0]\}}{3}, \text{ каде што:}$$

$K_{СП}$ - капитал потребен за покривање на оперативниот ризик утврден согласно со стандардизираниот пристап

$БП_{1-8}$ - годишен бруто-приход во дадената година за секоја одделна деловна линија

β_{1-8} - фиксен процент утврден од страна на Базелскиот комитет за секоја одделна деловна линија со кој потребниот капитал се поврзува со нивото на бруто-приход остварен во таа деловна линија:

Деловна линија	β
Финансирање правни лица	18%
Тргување и продажба	18%
Банкарство на мало	12%
Комерцијално банкарство	15%
Платен промет и порамнување	18%
Услуги како агент	15%
Управување со средствата	12%
Брокерски услуги на мало	12%

Според тоа, потребниот капитал претставува тригодишен просек на капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик којшто произлегува од секоја деловна линија. Доколку банката утврди негативен потребен капитал за некоја деловна линија, како резултат на негативниот бруто-приход од таа деловна линија, може да го покрие тој негативен износ со позитивниот потребен капитал (позитивниот бруто-приход) остварен кај другите деловни линии во таа година. Во случај кога бруто-приходот од сите деловни линии во една година е негативен, тој бруто-приход не се зема предвид при утврдување на броителот, но таа година се вклучува во именителот. Тоа значи дека без разлика на остварениот бруто-приход (позитивен или негативен), збирот на годишните бруто-приходи секогаш се дели со три.

Ова е третата разлика помеѓу начинот на утврдување на потребниот капитал утврден согласно со пристапот на базичен индикатор и стандардизираниот пристап. Имено, покрај поделбата на бруто-приходот по деловни линии и утврдените фиксни проценти за секоја одделна деловна линија, овие два пристапа (пристапот на базичен индикатор и стандардизираниот пристап) се разликуваат и по начинот на кој негативниот бруто-приход се зема предвид при утврдувањето на потребниот капитал. Во случај на негативен бруто-приход од сите деловни линии во некоја од последните три години, износот на потребниот капитал утврден согласно со стандардизираниот пристап би бил помал. Причината за ваквата разлика во третманот на негативниот бруто-приход е намерата на Базелскиот комитет да

ги поттикне банките да применуваат понапредни пристапи за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик. И во овој случај, националниот супервизор има право (врз основа на критериумите содржани во вториот столб на Спогодбата - супервизорска оцена) да утврди дополнителен износ на потребен капитал, доколку смета дека утврдениот износ од страна на банката не одговара на состојбите во кои таа се наоѓа.

Четвртата разлика којашто постои помеѓу стандардизираниот пристап и пристапот на базичен индикатор се однесува на обврската за банката да исполни точно пропишани критериуми за да може да го користи стандардизираниот пристап при утврдувањето на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик. Спогодбата ги дефинира следниве основни критериуми коишто мора да ги исполни банката за да може да го користи стандардизираниот пристап:

- Надзорниот и управниот одбор се вклучени во следењето на системот за управување со оперативниот ризик;
- Системот за управување со оперативниот ризик се заснова на точно утврдени елементи и се однесува на целото работење на банката;
- Банката има доволно ресурси за да го применува овој пристап, како и да воспостави соодветна контрола и ревизија.

На овие основни критериуми треба да им се додаде и критериумот поврзан со принципите коишто банката треба да ги следи при поделбата на активностите по деловни линии. Како што веќе беше речено, банката треба да развие соодветни политики во кои ќе ги дефинира критериумите за поделба и разграничување на бруто-приходот по одделни деловни линии. Овие критериуми треба да подлежат на редовно ажурирање со цел да се вклучат новите деловни активности на банката и промени кај постојните активности.

Покрај основните критериуми, Спогодбата предвидува одредени дополнителни критериуми за примена на овој пристап. Дополнителните критериуми се однесуваат пред сè на начинот на воспоставување и примена на ефикасен систем за управување со оперативниот ризик и се однесуваат на:

- јасно дефинирани права и одговорности на органите на управување на банката;
- следење на сите податоци коишто се од значење за управувањето со оперативниот ризик, особено податоците за значителните загуби остварени како последица на изложеноста на овој ризик;
- воспоставување систем на редовно известување на органите на банката за изложеноста на оперативен ризик и за остварените загуби, којшто овозможува добивање соодветни и навремени податоци и информации за изложеноста на оперативен ризик. Банката е должна да има процедури за преземање мерки од страна на соодветните органи, врз основа на добиените информации;
- целосна документираност на системот за управување со оперативниот ризик;
- редовна независна проверка на системот за управување со оперативниот ризик од страна на службата за внатрешна ревизија и друштво за ревизија.

Банката којашто го применува стандардизираниот пристап не може да одлучи да премине кон пристапот на базичен индикатор, доколку претходно не добие согласност од националниот супервизор. Од друга страна, доколку супервизорот утврди дека банката повеќе не ги исполнува пропишаните критериумите за примена на стандардизираниот пристап, може да ѝ наложи на банката да престане да го користи овој пристап, односно да го утврдува потребниот капитал со примена на пристапот на базичен индикатор.

3.2.1. Алтернативен стандардизиран пристап

Покрај користењето на стандардизираниот пристап, Спогодбата дава можност за примена и на т.н. алтернативен стандардизиран пристап којшто може да се применува од страна на банките во одделна земја, само доколку националниот супервизор одлучи да ја дозволи оваа опција. Националниот супервизор може да одлучи да им дозволи на сите банки да го користат овој пристап, или само на оние банки коишто ќе докажат дека со примената на алтернативниот стандардизиран пристап се обезбедува пореално утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик. Банката на која ќе ѝ се дозволи да го применува овој пристап не може во иднина да се врати кон примена на стандардизираниот пристап, без претходна согласност од националниот супервизор. Целта на Базелскиот комитет е овој пристап да го применуваат ограничен број банки, при што пристапот не се препорачува за големите банки од развиените финансиски пазари.

И кај алтернативниот пристап, основата за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик е бруто-приходот поделен по одделни деловни линии, со исклучок на две деловни линии: банкарство на мало и комерцијално банкарство. За овие две деловни линии наместо бруто-приходот, се користи просечниот тригодишен износ на кредитите и побарувањата одобрени на тие два сектора, помножен со соодветен фиксен фактор „м“. Причината за ваквиот пристап е да не се оштетат оние банки кај кои овие две деловни линии претставуваат значителен дел од вкупното работење, поради што нивниот бруто-приход би бил значително поголем од бруто-приходот остварен од другите банки.

Притоа, износот на кредитите и побарувањата се прикажува на бруто-основа, односно не се зема предвид износот на извршената исправка на вредноста. Во кредитите и побарувањата од деловната линија „банкарство на мало“ се вклучуваат кредитите одобрени на физичките лица, малите и средните фирми, лицата коишто се сметаат како трговци на мало, како и купените побарувања од овие лица. Како кредити и побарувања од деловната линија „комерцијално банкарство“ се сметаат кредитите одобрени на големите правни лица (корпорации), државата, банките и другите правни лица коишто се сметаат како корпорации, специјализираното кредитирање и купените побарувања од овие лица. Како кредити и побарувања од деловната линија „комерцијално банкарство“ се смета и сметководствената вредност на хартиите од вредност коишто се дел од портфолиото на банкарските активности.

Пресметката на капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик којшто произлегува од банкарството на мало и од комерцијалното банкарство се врши со примена на следниве формули:

$$K_{BM} = \beta_{BM} \times M \times KP_{BM} \qquad K_{KB} = \beta_{KB} \times M \times KP_{KB}, \text{ каде}$$

- K_{BM}, K_{KB} - капитал потребен за покривање на оперативниот ризик од банкарството на мало, односно од комерцијалното банкарство
- β_{BM}, β_{KB} - фактор бета за банкарството на мало, односно за комерцијалното банкарство (12%, односно 15%)
- M - 0,035 (фиксен фактор)
- KP_{BM}, KP_{KB} - кредити и побарувања од деловната линија банкарство на мало, односно од деловната линија комерцијално банкарство, како просек за претходните три години

Вака утврдениот капитал за покривање на оперативниот ризик од овие две деловни линии, се додава на пресметаниот капитал за покривање на оперативниот ризик којшто произлегува од останатите шест деловни линии. За останатите шест деловни линии се користи бруто-приходот остварен кај тие линии, како и фиксните бета-фактори дефинирани во стандардизираниот пристап.

Покрај основниот исклучок што е направен во алтернативниот стандардизиран пристап во поглед на користењето на кредитите и побарувањата од деловните линии банкарство на мало и комерцијално банкарство, овој пристап ги дозволува и следниве три опции:

- за банкарството на мало и за комерцијалното банкарство да се користат дефинираните бета-фактори (12% и 15%, соодветно), додека за сите останати деловни линии да се користи ист бета-фактор од 18%. Овој пристап е особено применлив кај банките чиешто работење во најголем дел се однесува на вршење традиционални банкарски активности;
- за банкарството на мало и за комерцијалното банкарство да се користи еден бета-фактор (15%), а за сите останати деловни линии да се користат бета-факторите утврдени со стандардизираниот пристап;
- за банкарството на мало и за комерцијалното банкарство да се користи еден бета-фактор (15%) и за сите останати деловни линии исто така да се користи ист бета-фактор од 18%.

Согласно со Спогодбата, националниот супервизор е должен да ги идентификува критериумите коишто треба да ги исполни банката за да може да го применува овој пристап. Тоа значи дека супервизорот може да ги пропише сите или само дел од критериумите коишто важат за примената на стандардизираниот пристап.

3.3. Пристап на напредно мерење

Со воведувањето на пристапот на напредно мерење, Базелскиот комитет дава можност потребното ниво на капитал за покривање на оперативниот ризик да се утврдува со користење интерен модел за мерење на оперативниот ризик. Банката којашто го применува овој пристап развива интерен модел за утврдување на потребното ниво на капитал, врз основа на сопственото искуство и податоците со кои располага за износот на остварени загуби по одредени деловни линии. Овој модел треба да овозможи утврдување на очекуваните и неочекуваните загуби коишто банката може да ги оствари како последица на изложеноста на оперативен ризик. Збирот на капиталот потребен за покривање на очекуваните и неочекуваните загуби го дава вкупниот капитал којшто банката треба да го издвои заради покривање на оперативниот ризик. Банката може да издвои потребен износ на капитал само за покривање на неочекуваните загуби, доколку може да покаже дека очекуваните загуби се соодветно покриени на друг начин (пр. издвојување посебна резерва за одреден вид ризични настани, соодветно вклучување на можноста од измама или кражба во цената по која банката нуди одредени производи и слично).

Очекуваните загуби се определуваат врз основа на просечниот износ на загуби на банката во точно определен минат период. Овој вид загуби ги вклучуваат загубите остварени врз основа на ризични настани со висока веројатност и фреквентност на настанување, без разлика на висината на остварените загуби, при што најчести се загубите коишто често се случуваат (висока фреквентност), но се со низок износ (high frequency/low severity). Неочекуваните загуби ги вклучуваат загубите остварени врз основа на ризични настани коишто ретко се случуваат во практиката, но се со висок износ (low frequency/high severity).

За дефинирање на нивото на очекувани и неочекувани загуби може да се користи функцијата на нормална распределба (normal distribution). Сите загуби коишто се движат околу аритметичката средина (μ) со интервал на доверба од 99,9%.⁸, се сметаат за очекувани загуби. Сите загуби коишто во рамките на нормалната распределба се надвор од дефинираниот интервал на доверба, претставуваат неочекувани загуби за банката врз основа на изложеност на оперативен ризик.

Примената на пристапот на напредно мерење е предмет на согласност од националниот супервизор. За добивање на потребната согласност, банката треба да исполни три вида критериуми/стандарди: генерални, квалитативни и квантитативни, коишто се пропишани со Спогодбата.

Генералните критериуми се целосно идентични со основните критериуми коишто се однесуваат на примената на стандардизираниот пристап. Пред да може овој пристап да се користи за регулаторни цели, супервизорот има право да утврди период на почетно следење на примената. Во овој период супервизорот ја тестира соодветноста и реалноста на моделот којшто ќе го применува банката.

---

⁸ Интервалот на доверба од 99,9% е дефиниран со Спогодбата.

Квалитативните критериуми се во голема мера идентични со дополнителните критериуми коишто треба да ги исполнат банките за примена на стандардизираниот пристап. Овие квалитативни критериуми се однесуваат на начинот на организирање и функционирање на системот на управување со оперативниот ризик, при што Спогодбата предвидува детаљни елементи коишто мора да ги содржи системот на управување со оперативниот ризик на банката.

Квантитативните критериуми за примена на пристапот на напредно мерење се однесуваат на воспоставување соодветна база на податоци за остварени загуби врз основа на кои ќе можат да се утврдат очекуваните и неочекуваните загуби од изложеноста на оперативен ризик. Банката може да ја формира оваа база на податоци со користење различни извори. Спогодбата ги дефинира следниве основни извори на податоци: внатрешни податоци, надворешни податоци, сценарио-анализи и деловно опкружување и интерни контролни системи на банката. Банката е должна да го утврди степенот на користење на секој одделен извор на начин којшто ќе овозможи реално утврдување на можните загуби од изложеноста на оперативен ризик. Степенот на користење на одделните извори треба да биде транспарентен, документиран и доследен.

3.3.1. Внатрешни податоци

Внатрешните податоци на банката за остварените загуби врз основа на изложеноста на оперативен ризик (ризици настани), претставуваат најдобар извор на податоци за развој на интерниот модел за мерење на оперативниот ризик. Податоците за загубите на банката се најсоодветни кога се директно поврзани со нејзините тековни деловни активности и процеси. Оттука, банката треба да има документирани процедури за оценка на тековното значење на историските податоци, вклучувајќи ги и податоците за случаите кога биле извршени одредени прилагодувања (дозволени исклучоци, субјективно одлучување). Внатрешните податоци на банката може да се користат за целите на утврдување на потребниот капитал, доколку се исполнети одредени стандарди дефинирани во Спогодбата, и тоа:

- банката е должна да има внатрешни податоци за остварените загуби за период од најмалку пет години. По исклучок, за банките коишто за првпат воведуваат напреден пристап на мерење, дозволено е периодот на кој се однесуваат внатрешните податоци да биде најмалку три години;
- банката треба да ги подели податоците со кои располага по соодветните деловни линии, определени во Спогодбата⁹. Начинот на којшто е извршена поделбата и критериумите коишто ги користи банката мора да бидат документирани. Врз основа на оваа документација, супервизорот треба да може да изврши проверка и тестирање на моделот којшто го користи банката за мерење на оперативниот ризик;
- внатрешните податоци треба да се однесуваат на сите материјални активности и изложености на оперативен ризик. Банката треба да е во можност да докаже дека сите активности или изложености за кои

---

⁹ Истите деловни линии коишто се користат при утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик со примена на стандардизираниот пристап.

нема внатрешни податоци немаат материјално влијание врз вкупното ниво на ризик. За таа цел, во зависност од големината и природата на активностите, банката треба да утврди минимален износ над кој сите загуби се сметаат за материјални и се вклучуваат во внатрешната база на податоци (т.н. значителни загуби);

- покрај износот на загубата, банката задолжително прибира податоци за датумот на настанување на загубата, износот којшто подоцна е вратен/наплатен, како и описни информации за причината и ефектот за/од настаната загуба.

Загубите од ризични настани коишто се поврзани со изложеност на пазарен ризик претставуваат дел од капиталот за покривање на оперативниот ризик. Загубите од ризични настани коишто се поврзани со изложеност на кредитен ризик (пр. несоодветност на обезбедувањето) претставуваат дел од капиталот за покривање на кредитниот ризик.

3.3.2. Надворешни податоци

Банката треба да користи надворешни податоци, особено за одредени видови загуби/ризични настани на кои ретко била изложена во минатото. Овие податоци можат да се користат од страна на банката, само доколку содржат информација за износот на загубата, карактеристиките и големината на активностите коишто ги предизвикале тие загуби, причините и условите под кои се настанати загубите или други информации врз основа на кои ќе може да се утврди значајноста на ризичниот настан. Банката мора да има детално дефиниран процес за определување на случаите кога мора да се користат надворешни податоци, како и да ја дефинира методологијата којашто ќе ја користи за соодветно прилагодување на овие податоци на потребите и карактеристиките на интерниот модел на банката. Условите и начинот на користење на надворешните податоци мора редовно да се ажурира, да се документира и да е предмет на редовна независна ревизија.

3.3.3. Сценарио-анализи

Сценарио-анализите најчесто се користат за оцена на изложеноста на ризични настани со висок износ на загуби. Сценарио-анализите ги изработуваат стручни и искусни експерти во доменот на управување со оперативниот ризик. Врз основа на сопственото искуство, експертите создаваат можни ризични настани (сценарија) и го утврдуваат можниот износ на загуба за секој одделен настан. Целта на сценарио-анализите е да се утврдат неочекуваните или „катастрофалните“ загуби коишто банката може да ги оствари како резултат на ризични настани коишто ретко се случуваат, но обично предизвикуваат високи загуби. Притоа, овие ризични настани можат да се разгледуваат поединечно или како меѓусебно поврзани настани, што ќе овозможи утврдување на вкупниот износ на загуба за банката врз основа на повеќе симултани ризични настани.

3.3.4. Деловно опкружување и интерни контролни системи

Методологијата на банката за мерење на оперативниот ризик мора да ги земе предвид и деловното опкружување во кое работи и карактеристиките на системот за внатрешна контрола. Овие фактори можат значително да влијаат

врз профилот на оперативен ризик на банката, поради што треба и соодветно да се вклучат како извор на податоци за утврдување на потребниот капитал. Притоа, банката треба соодветно да го утврди влијанието коешто промените во деловното опкружување и системот на внатрешна контрола го имаат врз целокупниот профил на ризичност и врз оствареното ниво на загуби. И во овој случај, сите претпоставки и фактори мора да бидат потврдени преку споредба со остварениот износ на загуби кај самата банка или со надворешните податоци до кои има пристап банката. Доколку споредбата покаже одреден износ на отстапувања, банката е должна да изврши соодветни прилагодувања на својот модел, за тој целосно да одговара на моменталните внатрешни и надворешни состојби во кои работи банката.

3.3.5. Техники за намалување на оперативниот ризик

Банките коишто го користат пристапот на напредно мерење, во својот интересен модел можат соодветно да ги вклучат и ефектите од осигурувањето од одредени ризични настани. Притоа, признавањето на осигурувањето како техника за намалување на оперативниот ризик е ограничено на 20% од вкупниот износ потребен капитал утврден со примена на пристапот на напредно мерење. Исто така, ваквото намалување коешто го дозволува Спогодбата е можно само доколку осигурувањето ги исполнува следниве услови:

- Осигурителната компанија има рејтинг за плаќање на своите обврски еднаков или поголем од „А“;
- Периодот за кој е склучена осигурителната полиса не е помал од 1 година. Банката е должна да врши соодветни намалувања на износот на осигурувањето којшто се зема предвид при утврдувањето на потребниот капитал за сите полиси со преостаната рочност помала од 1 година. Притоа, осигурителните полиси со преостаната рочност еднаква или помала од 90 дена, не можат да се земат предвид при утврдувањето на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик;
- Осигурителната полиса мора да има отказен рок од најмалку 90 дена;
- Осигурителната полиса не содржи никакви исклучоци или ограничувања во случај на супервизорски мерки кон банката, вклучувајќи и стечај или ликвидација;
- Пресметката за намалување на оперативниот ризик треба на транспарентен начин да ја изразува покриеноста на банката со осигурување;
- Осигурувањето е дадено од страна на лице кое не е поврзано со банката;
- Начинот за признавање на осигурувањето е документиран, а банката јавно го објавува начинот на кој го користи осигурувањето како техника за намалување на оперативниот ризик.

3.3.6. Проблеми при примена на напредниот пристап на мерење

Успешноста на секој интересен модел за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик зависи од точноста и ажурираноста на базата на податоци врз основа на која тој е развиен. Оттука, најголемите проблеми коишто можат да се појават при примената на пристапот

на напредно мерење се поврзани со соодветноста на оваа база податоци за остварените загуби од ризични настани. Како најзначајни можат да се издвојат следниве проблеми:

- Податоците за остварените загуби од ризични настани почнале да се прибираат од неодамна, поради што е ограничен и нивниот број и нивниот вид;
- Со оглед на краткиот период на прибирање податоци, се поставува прашањето за квалитетот на тие податоци, особено оние коишто се прибрани во првите неколку години;
- Внатрешните податоци вообичаено не ги вклучуваат ризичните настани коишто ретко се случуваат, но обично предизвикуваат големи загуби (low frequency/high severity), затоа што овие настани се случуваат само кај мал број институции. Поради тоа, за ваквите настани банката мора да користи надворешни податоци или сценарио-анализи. Во практиката, банките се соочуваат со значајни предизвици за соодветно комбинирање на овие различни извори на податоци. Надворешните податоци добиени од различни извори можат значително да се разликуваат, што зависи од големината и карактеристиките на институцијата од која доаѓаат тие податоци, како и од системот на внатрешна контрола на таа институција. Поради тоа е потребно соодветно прилагодување на надворешните податоци на профилот на самата банка, за што е потребно прилично големо искуство и знаење;
- Со оглед на карактеристиките на оперативниот ризик, се јавуваат проблеми во поглед на точното разграничување помеѓу загубите настанати заради изложеноста на кредитен или пазарен ризик и загубите настанати како резултат на изложеноста на оперативен ризик. Разликите помеѓу овие три вида ризици можат да бидат многу мали, поради што можно е една иста загуба да се вклучи при утврдувањето на потребниот капитал за покривање неколку ризици. Иако Спогодбата дава насоки за решавање на овие проблеми, сепак ваквите двојни или тројни ефекти претставуваат сериозен предизвик при практичното развивање на интерните модели на банките;
- Спогодбата дава можност банките самостојно да го одредат минималниот износ над кој ќе прибираат податоци за остварените загуби (значителни загуби). Овој износ може значително да се разликува од банка до банка, дури и кај банки со слични карактеристики и големина. Поради тоа, се намалува и можноста за користење надворешни податоци заради покривање на оние ризични настани за кои банката нема сопствена база;
- Базите на податоци најчесто не ги вклучуваат загубите коишто можеле да настанат кај банката, но, заради одредени причини, не се случиле (т.н. „near missess“). Станува збор за загуби коишто не се случиле или заради одредени активности на трети лица врз кои банката немала никакво влијание или заради одредени активности во самата банка коишто довеле до спречување на загубите (пр. навремена акција на полицијата за спречување кражба или навремено откривање на измама во самата банка). Во овие случаи банката не остварила загуби, поради што тие загуби најчесто нема да се дел од нејзината база на податоци;
- Во банките кај кои е воспоставен систем на наградување на вработените во зависност од остварените резултати, можат да се јават случаи кога вработените не ги пријавуваат сите загуби, со цел да се задржи

соодветно ниво на ефикасност. Тоа, покрај потребата од добри системи на контрола за идентификување на овие настани, е на штета и на создавањето сеопфатна база на податоци за остварените загуби.

Имајќи ги предвид претходните проблеми, како и високите трошоци потребни за развој и одржување на интерниот модел за мерење на оперативниот ризик, помал е број банки коишто се заинтересирани за примена на пристапот на напредно мерење. Овој пристап вообичаено го применуваат само оние банки коишто се сигурни дека со неговата примена ќе бидат во можност да утврдат посоодветен износ на потребен капитал за покривање на оперативниот ризик од капиталот утврден со другите два пристапа. Оттука, само големите меѓународни банки со развиени деловни мрежи се заинтересирани за примена на овој напреден пристап, што веќе се потврдува и во практиката.

3.4. Делумна примена

Супервизорот може да ѝ дозволи на банката да го примени пристапот за напредно мерење само за дел од нејзините активности, а за другиот дел од нејзиното работење да ги користи останатите два пристапа за утврдување на потребниот капитал. Ваквата делумна примена е дозволена во случаите кога се исполнети следниве услови:

- Со сите пристапи е обезбедено покривање на целокупната изложеност на оперативен ризик;
- Сите активности коишто се опфатени со одделните пристапи ги исполнуваат соодветните критериуми пропишани со Спогодбата;
- Со пристапот на напредно мерење се опфатени најголем дел од активностите на банката;
- Банката има план за постепена примена на пристапот на напредно мерење за сите материјални активности. Планот треба да е изработен врз основа на реални согледувања за можноста банката да премине кон целосна примена на пристапот на напредно мерење.

4. УПРАВУВАЊЕ СО ОПЕРАТИВНИОТ РИЗИК

Банките треба да воспостават систем за управување со оперативниот ризик, без разлика на пристапот којшто го користат при утврдувањето на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик. Управувањето со оперативниот ризик подразбира ефикасно идентификување, мерење или оценка, следење и контрола или намалување на оперативниот ризик. Соодветното спроведување на овој процес во голема мера зависи од разбирањето на органите на банката за значењето и карактеристиките на оперативниот ризик и од нивната способност за ефикасен надзор на овој процес. Сите елементи на управувањето со оперативниот ризик треба да бидат определени со интерните акти на банката (политика, процедури). Исто така, имајќи ги предвид можните ефекти врз банката од овој ризик, успешното управување со оперативниот ризик подразбира и воспоставување и примена на план за непрекинатоство во работењето.

Сите овие елементи ќе бидат подетално разгледани во продолжението на овој дел од циркуларот.

4.1. Улогата на органите на банката во управувањето со оперативниот ризик

Ефикасното управување со оперативниот ризик во голема мера зависи од вклученоста на одделните органи на надзор и управување со банката, со цел да се воспостават и применат соодветни политики, процедури и практики за управување со овој ризик. Активностите и задачите на одделните органи на банката вклучени во управувањето со оперативниот ризик се дефинирани во Законот за банките и Одлуката за управување со ризиците пропишана од Народната банка. Во продолжение се дадени генералните цели кон кои треба да бидат насочени активностите на одделните органи на банката.

Улогата на Надзорниот одбор во управувањето со оперативниот ризик треба да биде насочена кон воспоставување:

- соодветна околина во која секој вработен ќе биде свесен за ризикот на кој е изложен при извршувањето на своите работни задачи (т.н. култура на ризик);
- генерална рамка за управување со оперативниот ризик и јасни насоки за останатите органи и лица во врска со управувањето со оперативниот ризик;
- отворена соработка и размена на информации за управувањето со оперативниот ризик и навремено и точно известување за оперативниот ризик;
- постојана обука на вработените којашто ќе обезбеди единствено разбирање и целосна примена на воспоставениот процес за управување со оперативниот ризик низ целата банка.

Улогата на Управниот одбор и Одборот за управување со ризиците е во воспоставувањето и спроведувањето на генералната рамка за управување со оперативниот ризик утврдена од страна на Надзорниот одбор. Банката треба да

има ефикасни системи за известување и следење на оперативниот ризик и, таму каде што е тоа потребно, решавање на проблемите коишто се јавуваат како резултат на овој ризик. Начинот на кој најдобро може да се обезбеди ефикасноста на овие системи е преку воспоставувањето на т.н. пристап на заштита на три нивоа:

1. Заштита на ниво на деловни линии, односно на ниво на организациските единици коишто ги извршуваат тие деловни линии, вклучувајќи ги и единиците коишто ги извршуваат помошните активности на тие деловни линии – најдобри резултати се постигнуваат доколку секој вработен во овие организациски единици е запознаен и има разбирање за видовите ризични настани поврзани со работните задачи коишто ги врши, како и за неговата улога во контролата и намалувањето на оперативниот ризик;
2. Заштита на ниво на лица/органи надлежни за управување со оперативниот ризик (лице/организациска единица за управување со ризикот, лице/единица за контрола на усогласеноста на работењето на банката со прописите);
3. Заштита преку активностите на внатрешната ревизија.

Заради воспоставување соодветна околина и генерална рамка за управување со оперативниот ризик, од особено значење е донесувањето пишани политики и процедури во кои ќе бидат опфатени сите значајни аспекти на управувањето со овој ризик. Основните елементи коишто треба да ги содржи политиката за управување со оперативен ризик се пропишани со Одлуката.

4.2. Идентификување на оперативниот ризик

Процесот на идентификување на оперативниот ризик треба да овозможи да се опфатат сите ризични настани на кои е изложена банката, без разлика дали станува збор за настани коишто можат или не можат лесно да се квантифицираат. Исто така, воспоставениот начин на идентификување на оперативниот ризик треба да овозможи опфаќање и на сите идни ризични настани и фактори. Оттука, ефикасното идентификување на оперативниот ризик треба да ги земе предвид внатрешните и надворешните фактори коишто можат да имаат негативно влијание врз профилот на ризичност на банката.

Внатрешните фактори се поврзани со природата на активностите што ги врши банката, нејзината организациска структура и промените во оваа структура, квалитетот и промената на човечките ресурси и слично. Изложеноста на оперативен ризик е поголема кога банката воведува нови производи или активности, освојува нови пазари и/или врши деловни активности во региони коишто се географски оддалечени од седиштето на банката. Многу често, банките инвестираат во информациската технологија како техника за намалување на оперативниот ризик. Меѓутоа, ваквото инвестирање може да има и спротивен ефект. Во практиката има голем број примери кога користењето автоматизирани процеси предизвикува претворање на т.н. мали, но чести загуби во големи, но ретки загуби.

Еден од видовите оперативен ризик којшто може да предизвика значителни загуби за банката е користењето услуги од надворешни лица. Од

една страна, со преносот на дел од активностите на надворешните лица и користењето на нивното искуство и знаење во соодветната област, може да се намали профилот на ризичност на банката. Од друга страна, користењето надворешни лица не ја намалува одговорноста на органите на банката за начинот на кој се врши одредена активност. Органите на банката и понатаму се одговорни да обезбедат сигурно и ефикасно работење на надворешното лице и почитување на соодветната законска регулатива. Во спротивно, несоодветноста на надворешното лице и на услугите коишто тој ги врши можат да имаат негативно влијание врз работењето на банката.

Кон овие фактори поврзани со работењето на банката треба да се додадат и надворешните фактори, како што се промените во банкарското работење и технолошкиот развој. Овие фактори имаат соодветно влијание врз нивото на оперативен ризик на кое е изложена банката и коешто треба да се земе предвид при управувањето со тој ризик.

Она што е особено значајно е пристапот кон идентификувањето на оперативниот ризик да се применува во сите организациски единици на ист начин, односно секоја организациска единица на банката да има исто разбирање за секој вид ризичен настан којшто претставува изложеност на оперативен ризик.

4.3. Оцена или мерење на оперативниот ризик

Покрај идентификувањето на оперативниот ризик, банката треба да ја оцени и чувствителноста на овој ризик, што ќе овозможи подобро разбирање на сопствениот профил на ризичност и подобра распределба на потребните ресурси за управување со оперативниот ризик.

Меѓународната практика и искуство познаваат неколку инструменти за оцена на оперативниот ризик, и тоа:

- **Сопствена оцена на ризикот** - банката прави оцена на сопственото работење и активностите коишто ги врши за да ги утврди потенцијалните ризични настани. Овој процес се одвива кај самата банка (интерно) и може да вклучи пополнување на разни прашалници/листи во врска со оперативниот ризик (checklists) и/или организирање работилници во банката за изложеноста на оперативен ризик. Сопствената оцена може да ги вклучи следниве елементи: опис на разбирањето на оперативниот ризик, идентификување на ризичните настани, определување на носителите (лица, организациски единици, производи или услуги, системи и слично) на тие настани, определување на лицата коишто треба да преземат соодветни активности за контрола и намалување на оперативниот ризик и слично.
- Банките можат да користат и **матрици (scorecards)** со кои квалитативните оценки се претвораат во квантитативни големини коишто овозможуваат рангирање на различните ризични настани. Овие матрици можат да се користат од банките за утврдување на потребниот капитал за покривање на оперативниот ризик којшто произлегува од секоја одделна деловна линија;

- **Групирање на ризикот** - одделните организациски единици, функции или процеси се групираат според видот на оперативниот ризик. Групирањето на ризиците може да овозможи утврдување на поединечните ризични настани, нивната меѓусебна поврзаност, како и областите каде што постојат слабости во контролата на оперативниот ризик. На овој начин можат да се одредат приоритетите во активностите што треба да се преземат заради соодветно управување со оперативниот ризик;
- **Показатели на ризик** - најчесто станува збор за финансиски показатели коишто даваат слика за профилот на ризичност на банката. Овие показатели треба да се разгледуваат на редовна основа (месечно или квартално) со цел навремено да се идентификуваат промените коишто можат негативно да влијаат врз нивото на ризичност. Како примери за вакви показатели можат да се земат: бројот на неуспешни тргувања, стапката на промени во човечките ресурси, фреквенцијата и/или големината на грешките и пропустите и слично;
- **Сценарио-анализи** – како што веќе беше истакнато станува збор за инструмент којшто вообичаено се користи за утврдување на неочекуваните загуби кај настани коишто ретко се случуваат, но можат да предизвикаат исклучително големи загуби. За соодветно спроведување на сценарио-анализите од особено значење е точно да се определат нивните елементи, како што се дефинирањето на сценариото, изворот и видот на податоци коишто ќе се користат, колку често ќе се вршат овие анализи, начинот на утврдување на влијанието на загубите врз профитабилноста и солвентноста на банката и слично.

Досегашното искуство во примената на овие инструменти за оцена на оперативниот ризик покажува дека банките во најголема мера користат сопствени оценки на ризикот. Така, во 2004 година агенцијата за кредитен рејтинг „Фич рејтинг“ извршила анализа на 50-те најголеми банки од Австралија, Канада, Европа, Јапонија, Јужна Африка и САД¹⁰. Од вкупниот број анализирани банки, 65% ги издвоиле сопствените оценки како начин за мерење на оперативниот ризик. Оваа анализа исто така покажува дека во иднина банките очекуваат дека показателите за ризик ќе имаат сè поголемо значење.

4.4. Следење и известување за оперативниот ризик

Редовното следење на оперативниот ризик овозможува навремено идентификување на проблемите или недостатоците во политиките, процедурите или практиките за управување со овој ризик. Тоа претставува основа за преземање навремени мерки за отстранување на утврдените проблеми/недостатоци, што од своја страна придонесува за намалување на бројот и големината на остварените загуби.

За ефикасно следење на оперативниот ризик, банката може да определи **гранични вредности на показателите за ризик** коишто ги користи за

¹⁰ Извор: Operational Risk Management & Basel II Implementation: Surveys Results – FitchRatings, April 2004.

мерење на овој ризик или да воспостави **показатели за рано предупредување**. Овие показатели треба да ги земат предвид потенцијалните извори на оперативен ризик, како што се брзиот развој, воведувањето нови производи, промени во човечките ресурси, грешки при спроведувањето трансакции или во функционирањето на информациските системи и слично.

Врз основа на користењето на некој од претходните инструменти за оцена и врз основа на податоците за минатото искуство на банката за загуби од одделни активности, банката може да воспостави и **база на податоци за загуби** од ризични настани. Овие бази на податоци претставуваат квантифицирање на загубите настанати како резултат на изложеноста на оперативниот ризик. За да може ефикасно да се користат овие податоци, банката треба да воспостави систем за следење и запишување на потребните податоци. Притоа, може да се користат само податоците со кои располага банката, врз основа на нејзиното искуство (внатрешни податоци), а можат да се користат и податоци од надворешни извори со што се проширува базата на податоците за мерење на оперативниот ризик.

Базите на податоци треба да ги опфатат сите остварени загуби, како и загубите од настани коишто поради одредени причини не се случиле („near missess“). Базата на податоци може да вклучи информации за: видот и датумот на ризичниот настан, висината на загубата, носителот на тој настан, грешките или слабостите во контролните системи, висината на евентуалниот поврат на средства (пр. како резултат на користење техники за намалување на оперативниот ризик), преземените активности и извлечените поуки за слабостите во системот за управување со оперативниот ризик. Овие бази на податоци може да се однесуваат на сите загуби, без разлика на нивниот износ, или само на оние коишто банката ги смета за значителни (се утврдува минимален износ на загуба над кој банката внесува податоци во базата¹¹).

Ваквиот начин на квантифицирање на загубите и користење соодветна база на податоци, претставува основа за развој на интерни модели за мерење на оперативниот ризик. Овие модели ги интегрираат квантитативните извори на податоци и квалитативните информации. Трендот на развивање сопствени модели за мерење на оперативниот ризик е особено присутен во последните неколку години, врз што соодветно влијание има и пристапот за напредно мерење на оперативниот ризик дефиниран во рамките на Базелската капитална спогодба.

4.4.1. Систем на известување

Банката треба да обезбеди соодветен систем на известување на соодветните лица или органи во банката. Известувањето за оперативниот ризик треба да биде навремено и редовно, во согласност со природата и висината на оперативниот ризик на кој е изложена банката во своето работење.

Извештаите за изложеноста на оперативниот ризик можат да содржат различни податоци од кои ќе се добие слика за областите (деловни линии,

---

¹¹ Овој минимален износ може да се однесува на сите настани коишто претставуваат изложеност на оперативен ризик, или банката може да одреди минимален износ за секој различен настан.

организациски единици, трансакции, операции или други настани) кај кои е присутен оперативниот ризик. Од тој аспект, извештаите за оперативниот ризик можат да се однесуваат на:

- 1) одделни ризични настани кај кои во претходниот период е остварена загуба од оперативен ризик, при што се наведуваат и главните причини коишто довеле до загубата, висината на загубата и преземените мерки. Овој вид извештаи може да произлезе од базата на податоци за загуби, доколку банката воспоставила ваква база;
- 2) нивото на оперативен ризик во банката, што вклучува и идентификување на оние области каде што е утврден пораст на неговото ниво. Овој вид извештаи најчесто ги содржат податоците/резултатите добиени при користењето на инструментите за оцена или мерење на оперативниот ризик и податоците за висината на показателите на ризик или показателите за рано предупредување.

Без разлика на начинот на изготвување на извештаите за оперативниот ризик, известувањето треба да ги опфати сите идентификувани проблеми и да претставува основа за преземање навремени и ефикасни дополнителни мерки за покривање/намалување на оперативниот ризик.

Извештаите се доставуваат до соодветните органи на банката, во согласност со организациската структура на банката и во зависност од надлежностите на секој одделен орган. Покрај преземањето соодветни мерки, извештаите треба да се користат и во насока на унапредување на постојниот систем за управување со оперативниот ризик, како и развој и унапредување на постојните политики, процедури и практики.

4.5. Контрола и намалување на оперативниот ризик

Заради воспоставување соодветна контрола на нивото на оперативен ризик, банката треба да изврши анализа којашто ќе овозможи утврдување на:

- ризиците коишто ќе ги прифати како дел од нејзиното работење, а ќе ги покрива преку издвојување соодветно ниво капитал или преку нивно вклучување во цената на производите/услугите коишто ги нуди;
- ризиците коишто ќе бидат прифатени и ќе бидат предмет на контрола или намалување, вклучувајќи и нивен пренос на трети лица преку осигурување на ризичните настани;
- ризиците коишто нема да ги прифати (ќе ги избегнува).

За оние ризици коишто банката ќе ги прифати, Надзорниот и Управниот одбор треба да воспостават услови во кои контролните активности ќе бидат составен дел на редовните активности на банката. На овој начин се обезбедува навремен и брз одговор на промените во надворешните и внатрешните фактори и намалување или избегнување на непотребните трошоци.

Како што веќе беше истакнато, еден од основните начини за обезбедување соодветна контрола на оперативниот ризик е воспоставувањето

култура на ризик и јасни правила за етичко однесување на вработените. Банките коишто имаат вакви правила се повеќе подготвени ефикасно да се справат со сите ризични настани и кај нив постои помала веројатност дека ќе остварат големи загуби како резултат на тие настани.

Ефикасниот систем на контрола подразбира и соодветна поделба на одговорностите, особено од аспект на избегнување судир на интереси. Несоодветната поделба на одговорности може да предизвика лицата или органите кај кои постои судир на интереси да ги прикриваат загубите, грешките или несоодветните активности преземени, односно направени од нивна страна. Оттука, потенцијалните случаи на судир на интереси треба да се идентификуваат, да се сведат на минимум и да се врши нивно редовно следење и анализа.

Покрај соодветната поделба на одговорностите, ефикасниот систем на контрола треба да вклучи и:

- постојано следење на почитувањето на воспоставените гранични вредности на показателите на ризик;
- дефинирање на можноста за пристап и користење на средствата на банката и нејзините податоци;
- вработување висококвалитетен и стручен кадар со високи етички стандарди;
- идентификување на деловните линии или производите кај кои висината на приносот не одговара на реалните очекувања (пр. тргувањето со низок ризик и маргина обезбедува висок принос, што може да значи дека тој принос е резултат на непочитување на внатрешните контролни лимити);
- воспоставување политика за наградување којашто е во линија со долгорочната стратегија на банката;
- редовна обука на вработените за оперативниот ризик, најзначајните ризични настани, начинот на контрола и намалување и слично;
- правила за користење одмор со кои ќе се воведат задолжително отсуство од работа во подолг период (пр. користење одмор во траење од најмалку две последователни работни недели);
- редовно верификување и порамнување на трансакциите и сметките.

Неуспехот да се воспостават и да се применат вакви контролни практики најчесто е причина за појава на големи оперативни загуби кај банките.

Покрај системот на внатрешна контрола, намалувањето на оперативниот ризик може да се врши и преку користење техники за негово намалување. Имено, одредени видови ризични настани имаат многу ниска веројатност дека ќе се случат, меѓутоа нивната појава најчесто има големо негативно влијание врз финансиската состојба на банката. Таквите видови ризични настани, како на пример природните катастрофи, не можат да се контролираат. Поради тоа, банката треба да има соодветни техники или програми за намалување на изложеноста на оперативен ризик, односно за негов пренос на трети лица. Најчест пример на техники за намалување на изложеноста на оперативен ризик е склучувањето осигурителни полиси за одредени ризици коишто банката одлучила да ги преземе. Органите на банката (најчесто Надзорниот одбор) треба да ги определат правилата за користење на осигурувањето како

инструмент за намалување на оперативниот ризик. Тоа подразбира дефинирање на ризичните настани за кои ќе се користи овој инструмент и условите под кои ќе се користи.

Треба да се има предвид дека инструментите за намалување на оперативниот ризик преку негов пренос на трети лица не можат да се сметаат како соодветна замена за ефикасен систем на контрола, туку само како дополнување на тој систем. Исто така, банката треба да врши редовна анализа за користа и трошоците од користењето на осигурителните полиси, анализа на вистинското ниво на пренос на оперативниот ризик¹², како и анализа на веројатноста за појава на други видови ризици¹³.

4.6. План за непрекинатост во работењето и план за вонредни услови

Поради причини коишто се надвор од контрола на банката, одредени ризични настани можат да предизвикаат банката да не може да продолжи да извршува дел или сите активности. Ваквите настани најчесто се поврзани со штети или проблеми кај телекомуникациската или информациската инфраструктура. Прекините можат да предизвикаат значителни загуби за банката, како и да предизвикаат посериозни нарушувања во функционирањето на финансискиот систем. Од овие причини, од особено значење е банките да воспостават и да располагаат со план за непрекинатост во работењето, којшто ќе вклучи неколку можни сценарија на потенцијална опасност од прекин во работењето на банката. За таа цел, банката е должна да ги идентификува оние деловни процеси коишто се критични за нејзиното работење, вклучувајќи ги и оние коишто се поврзани со користење услуги од надворешни лица. За овие процеси, банката треба да ги идентификува алтернативните начини за продолжување на работењето. Особено внимание треба да ѝ се посвети на можноста за обновување на податоците (електронски или на хартија) коишто се од основно значење за продолжување на работењето. Доколку овие податоци се чуваат на резервна локација или во случај кога работењето треба да продолжи на друга локација, банката треба да внимава овие локации да се на соодветна оддалеченост од нејзината примарна локација (пр. од нејзиното седиште), заради намалување на ризикот од истовремено уништување на податоците на двете локации.

Составен дел на планот за непрекинатост во работењето е планот за работа во вонредни услови. Овој план посебно ги дефинира техничките и организациските мерки и активности за повторно воспоставување, односно продолжување на работењето и минимизирање на последиците од деловниот прекин, односно од нарушувањето на условите за работа.

Банките треба редовно да го ревидираат планот за непрекинатост во работењето за да се обезбеди усогласување со тековните активности, деловните процеси и стратегии. Исто така, овој план треба периодично да се

---

¹² Колкаво е нивото на оперативен ризик коешто е сè уште присутно кај банката (коешто не е пренесено на третото лице).

¹³ Пример: појава на ризик од другата договорна страна или појава на ризик на земја како резултат на пренос на ризикот на трето лице од друга земја.

тестира за да се провери неговата применливост, како и да се утврди подготвеноста на банката за негово ефикасно спроведување¹⁴.

---

¹⁴ Имајќи го предвид значењето на планот за непрекинатост во работењето и планот за работа во вонредни услови за работењето на банката, нивната содржина и опфат се детаљно дефинирани во Одлуката.

5. КОРИСТЕЊЕ УСЛУГИ ОД НАДВОРЕШНИ ЛИЦА

При користењето услуги од надворешни лица, банката треба да го има предвид потенцијалното влијание коешто секое отстапување од квалитетот или континуитетот на услугите добиени од овие лица може да го има врз нејзиното редовно работење, можноста за ефикасно управување со ризиците и системот на внатрешна контрола, како и врз нејзините клиенти. Одлуката јасно ја истакнува обврската за банките во поглед на управувањето со ризиците коишто можат да се јават во овие случаи. Во продолжение е даден подетален преглед на сите аспекти коишто банката треба да ги земе предвид при управувањето со оперативниот ризик којшто може да произлезе од користењето услуги од надворешни лица, и тоа: дефинирање на услугите од надворешни лица коишто можат да ја изложат банката на оперативен ризик, воспоставување и примена на политика за користење услуги од надворешни лица, оцена на ризикот од користење услуги од надворешни лица, избор на надворешното лице, дефинирање на содржината на договорот и непрекинат надзор врз услугите коишто ги врши надворешното лице.

5.1. Дефинирање на услугите од надворешни лица

Кога се зборува за користењето услуги од надворешни лица (англ. outsourcing) се мисли на користењето услуги коешто може да ја изложи банката на оперативен ризик. Станува збор за услуги коишто банката би можела и самата да ги извршува и коишто ѝ овозможуваат да ги врши финансиските активности, вклучувајќи ги и услугите коишто служат како поддршка за извршување на тие активности. Во таа смисла, банката не може да го пренесе спроведувањето на самите финансиски активности, туку само услугите коишто го поддржуваат нивното спроведување. Банката не може да ги пренесе на трети лица и активностите на органите коишто согласно со Законот за банките се пропишани како задолжителни (внатрешна ревизија, управување со ризиците, усогласеност со прописите).

Од друга страна, како услуги од надворешни лица не се сметаат стандардизираните услуги како што се користењето услуги на системите за меѓубанкарска комуникација и меѓубанкарска комуникација и тргување, користењето на телекомуникациската мрежа и инфраструктура, маркетиншките услуги, услугите на одржување и чистење и други комунални услуги, услугите за истражување на пазарот, набавката на стоки и градежни работи, наемот на недвижности и слично.

Во практиката многу често се среќаваат случаи кога еден договор склучен со трето лице опфаќа поголем број услуги, од кои само дел претставуваат услуги коишто можат да ја изложат банката на оперативен ризик. Во тие случаи банката треба да има јасна слика за разграничувањето на одделните услуги од аспект на изложеноста на оперативен ризик и врз таа основа во договорот да вклучи соодветни одредби, согласно со барањата на Одлуката и насоките дадени во овој циркулар.

5.2. Политика за користење услуги од надворешни лица

Согласно со Одлуката, доколку, при вршењето на финансиските активности банката користи услуги од надворешни лица, таа е должна да има политика за користење услуги од надворешни лица, којашто ги содржи најмалку елементите пропишани со Одлуката. Основната цел којашто треба да ја обезбеди политиката е со нејзините одредби да биде покриен целиот процес: донесувањето одлука за користење надворешни лица, нивниот избор, склучувањето на договорот, оцената и следењето на ризиците поврзани со користењето надворешни лица, начинот на надзор на работењето на надворешното лице од аспект на услугите коишто ги извршува за банката, како и известување на органите на банката за изложеноста од ризикот на користење надворешни лица.

Заради соодветно спроведување на политиката, банката треба да ја дефинира улогата и одговорноста на лицата/организациските единици надлежни за избор на надворешните лица, склучување договори и следење на работењето на надворешните лица. Притоа, без разлика на користењето услуги од надворешни лица како поддршка на финансиските активности што ги врши банката, одговорноста за спроведувањето на тие активности останува кај органите на банката коишто се должни да ги обезбедат сите услови активностата да биде извршена согласно со прописите и интерните акти на банката.

5.3. Оцена на ризикот од користење услуги од надворешни лица

Заради соодветно управување со ризикот, банката треба пред сè да изврши соодветна процена на нивото на ризик и можноста за контрола на тој ризик. За таа цел, банката треба да ги процени следниве фактори:

- влијанието на користењето услуги од надворешни лица врз профитабилноста, репутацијата или непрекинатооста во работењето на банката;
- потенцијалните загуби коишто можат да ги остварат клиентите на банката, доколку надворешното лице не успее соодветно да ги исполни своите обврски во поглед на услугите коишто ги врши;
- способноста на надворешното лице да ги врши услугите во согласност со стратегиските и деловните потреби на банката;
- влијанието на користењето услуги од надворешни лица врз исполнувањето на интерните или прудентните показатели и почитувањето на законската регулатива;
- вкупниот износ на трошоци за користење услуги од надворешни лица;
- влијанието на поврзаноста на надворешното лице со други лица врз работењето на банката;
- регулаторниот третман на надворешното лице (дали подлежи на супервизија);
- важноста и сложеноста на процесите/услугите коишто ќе бидат пренесени на надворешното лице;
- можност за контрола на ризиците кога банката користи повеќе надворешни лица за вршење одредена услуга;

- можноста за вршење на активноста од страна на банката, доколку надворешното лице не ги извршува своите обврски согласно со склучениот договор.

5.4. Избор на надворешно лице

Изборот на надворешно лице мора да се заснова на соодветна анализа на неговото работење. За таа цел банката треба да развие сопствени критериуми за избор на надворешното лице врз основа на кои ќе може да ги оцени способноста и капацитетот на надворешното лице за навремено, квалитетно и ефикасно да одговори на потребите на банката. Меѓу критериумите коишто банката треба да ги земе предвид можат да се вклучат:

- искуството на надворешното лице и соодветноста на неговите капацитети за спроведување на конкретната услуга;
- репутацијата и пазарното учество на надворешното лице;
- финансиската состојба на надворешното лице (пр. преку анализа на последните ревидирани финансиски извештаи);
- соодветноста на другите лица коишто ги користи надворешното лице за вршење на конкретната услуга;
- искуството на други лица во користењето услуги од надворешното лице;
- способноста на надворешното лице ефикасно да реагира во случај на привремена спреченост да ги дава услугите, без разлика на причината за таа спреченост.

Посебно внимание банката треба да посвети при користење услуги од странски лица. Во таков случај, поголема е ограниченоста за навремена реакција од страна на странското лице, што соодветно треба да се има предвид при неговиот избор. Во таа смисла, банката треба да ја оцени и економската, правната и политичката состојба на земјата каде што се наоѓа седиштето на надворешното лице. При изборот на странските надворешни лица, банката треба да утврди дали прописите на земјата каде што се наоѓа седиштето на надворешното лице не ја ограничуваат Народната банка во нејзиното право да изврши надзор над работењето на тие лица или на договорите склучени со тие лица, согласно со Законот за банките.

5.5. Дефинирање на содржината на договорот со надворешното лице

Користењето услуги од надворешни лица мора да е определено со склучување писмен договор со кој јасно се определуваат правата и обврските помеѓу банката и надворешното лице. Писмениот договор е значајно средство за намалување на ризиците во случај на несоодветно извршување на обврските од страна на надворешното лице. Поради тоа, договорот треба да биде со јасна содржина и доволно детален за да обезбеди целосно исполнување на преземените обврски. Со договорот банката треба најмалку да ги дефинира следниве елементи¹⁵:

¹⁵ Овие елементи се дефинирани и во Одлуката.

- клаузула за можност за предвременно раскинување на договорните обврски, на барање на банката;
- одредби за заштита на тајноста на податоците на банката;
- одредби за обезбедување усогласеност на надворешното лице со соодветните прописи;
- одредби со кои на банката ѝ се овозможува непречен пристап и можност за контрола на просториите и податоците на надворешното лице, во врска со услугите коишто ги врши во име на банката.

Банката треба да обезбеди непречен пристап и можност за контрола на просториите и податоците на надворешното лице и за Народната банка и друштвото за ревизија коешто врши ревизија на годишните финансиски извештаи на банката. Притоа, тој пристап треба да се однесува исклучиво на податоците и информациите кај надворешното лице коишто се однесуваат на услугите коишто тоа лице ги врши за банката¹⁶.

Покрај минималните елементи пропишани со Одлуката, банката во договорот може да ги вклучи и следниве одредби со кои се овозможува определување на правата и обврските на двете страни: опис на активностите коишто се предмет на договорот, барања во поглед на квалитетот на услугите, одговорност во случај на штета или непочитување на договорните обврски, обврска за надворешното лице да побара претходна писмена согласност од банката во случај на користење подизведувачи, дефинирање на начинот на кој банката ќе врши надзор над работењето на надворешното лице, создавање соодветни услови за вршење непосреден надзор на надворешното лице од страна на Народната банка, согласно со Законот за банките¹⁷, вид и содржина на извештаите коишто банката ќе ги добива или може да ги бара од надворешното лице, како и други одредби предвидени со прописите со кои се регулираат договорните односи.

5.6. Надзор над работењето на надворешното лице од страна на банката

По изборот на надворешното лице и склучувањето на договорот, банката е должна постојано да го следи неговото работење и спроведувањето на склучениот договор. За таа цел, банката треба пред сè да има соодветен стручен кадар којшто ќе може да го следи работењето на надворешното лице и што ќе управува со деловниот однос со тоа лице на соодветен начин.

Постојаниот надзор треба да се однесува најмалку на: следење и анализа на квалитетот на активностите коишто ги врши надворешното лице во

¹⁶ На пример: доколку банката користи лице за наплата на своите побарувања, правото на пристап се однесува на податоците и информациите коишто се однесуваат на побарувањата коишто надворешното лице ги наплаќа во корист на банката, а не и на сите останати податоци и информации на надворешното лице.

¹⁷ Согласно со членот 128 од Законот за банките, Народната банка може да врши надзор над друштвата за помошни услуги на банката. Во случаите кога надворешното лице, согласно со дефиницијата од Законот за банките се смета како друштво за помошни услуги на банка, Народната банка може да врши надзор над работењето на тоа лице.

име на банката, следење на сите фактори коишто можат да предизвикаат потреба за измена на склучениот договор, анализа на финансиската состојба на надворешното лице, како и следење на можните промени во човечките ресурси, управувачката, сопственичката или организациската структура на надворешното лице коишто можат да имаат соодветно влијание врз ефикасното и квалитетното извршување на неговите договорни обврски кон банката.

Скопје, 21.07.2011 година

директор
Наташа Андреева

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Закон за банките („Службен весник на Република Македонија“ бр. 63/2007, 90/2009 и 67/2010)
- Одлука за управување со ризиците („Службен весник на Република Македонија“ бр. 14/2011)
- Одлука за изменување и дополнувања на Одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот („Службен весник на Република Македонија“ бр. 31/2009)
- International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards – A Revised Framework Comprehensive Version – Basel Committee on Banking Supervision, June 2006
- Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk - Basel Committee on Banking Supervision, February 2003
- Outsourcing in Financial Services - Basel Committee on Banking Supervision, February 2005
- Guidelines on Outsourcing – Committee of European Banking Supervisors, April 2009
- Smjernice za adekvatno upravljanje rizikom eksternalizacije – Hrvatska Narodna Banka, Listopad 2005
- Operational Risk Management & Basel II Implementation: Surveys Results – FitchRatings, April 2004
- The Oldest Tale but the Newest Story: Operational Risk and the Evolution of its Measurement under Basel II - FitchRatings, January 2004
- Moody’s Analytical Framework for Operational Risk Management of Banks – Moody’s Investors Services, January 2003
- Enhancing frameworks in the standardized approach to operational risk – Financial Services Authority UK, October 2010
- Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk (Consultative Document) - Basel Committee on Banking Supervision, December 2010